

ЮБИЛЕЙНЫЕ ДАТЫ

УДК 61:159.96(092)

*П.Т. Петрюк², Л.І. Бондаренко¹***АКАДЕМІК СТЕПАН ВОЛОДИМИРОВИЧ БАЛЕЙ: БІОГРАФІЧНІ ТА НАУКОВІ АСПЕКТИ (ДО 125-РІЧЧЯ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ)**

¹Харківський національний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди, ²Харківський міський благодійний фонд психосоціальної реабілітації осіб із проблемами психіки, м. Харків

Ключові слова: академік С.В. Бaley, біографічні дані, спогади сучасників, наукові досягнення

Майбутнє в сьогодні, але майбутнє і у минулому.
Анатоль Франс

Одним із найвидатніших учених світового рівня в Україні на початку ХХ століття був Степан Володимирович Бaley. Перу цього визначного науковця належать численні ґрунтовні праці з медицини, загальної, дитячої, педагогічної, соціальної психології, психології творчості, філософії та інших питань. Науковий доробок С.В. Бaley є надбанням двох культур – української і польської, у кожній з них він залишив свій вагомий внесок. І не варто сперечатися, якій більше. З оприлюдненням праць вченого цей внесок стає спільним надбанням. У Польщі С.В. Бaley працював у період найбільшого піднесення свого таланту, сягнувши високого рівня професійної зрілості. Тут розквітли і виявили себе його чудові здібності організатора науки. У цей

період побачили світ його вагомні наукові праці, які неодноразово перевидавалися, відігравали роль підручників у важливих галузях психології і педагогіки. За його працями, написаними в тридцятих роках минулого сторіччя, досі студіюють у вищих навчальних закладах Польщі. І зовсім уже несправедливо те, що сучасній українській медицині і культурі С.В. Бaley практично невідомий [1-8].

Степан (Стефан-Максим) Володимирович Бaley (1885-1952) – видатний український і польський психолог, лікар, психоаналітик, педагог та філософ, який своїми численними статтями і фундаментальними працями створив підвалини психології виховання [2, 8], персонології, розвив вчення психоаналізу, не обмежуючись ідеями З. Фрейда, а розглядаючи його ширше, схиляючись до «глибинної» психології А. Адлера і К.Г. Юнга, чим створив ґрунтовну для свого часу наукову теорію особистості в Україні і Польщі, яка не втратила своєї цінності і в наші дні [9].

С.В. Бaley – це не просто непересічний вчений, а талановитий дослідник у провідних галузях гуманітарних наук, котрий несправедливо опинився поза увагою наукової громадськості України і, в значній мірі, Польщі. Надзвичайно мало написано про академіка С.В. Бaley в українській науковій літературі [2, 4, 5, 10-12], у польській літературі – більше, але також незаслужено мало [8, 13, 14]. Степан Володимирович – це постать трагічної долі, яка з молодих років відчула себе покликаним для наукової праці, але була приречена на те, щоб здобувати умови до самовиразу на життєвих шляхах, які здебільшого викликали душевний дискомфорт, глибинний внутрішній розлад, а можливо, й постійний за часний внутрішній конфлікт, що десятки років ятрив його свідомість. Помічений і підтриманий

видатним польським філософом К. Твардовським, здобувши визнання фахових філософів і психологів Польського філософського товариства у Львові, С.В. Балея так і не спромігся здобути у себе на Батьківщині доступу до викладання у вищому навчальному закладі, де міг би плідно працювати науково. Метрополія не могла допустити, щоб талановитий абориген працював у своєму етнічному середовищі. Зате йому були запропоновані гідні наукові посади в метрополії – кафедрі психології у Варшавському університеті та Інститут педагогічної психології, який він створив особисто. Вчений погодився і отримав належні умови для плідної праці, хоч не у Львівському, а у іншому, з всесвітнім авторитетом, університеті. Покликанець науки прирік себе на становище вічного емігранта – з одного боку, відірваного від рідної землі, а з другого – Польщі – з українською душею, належав до тих, кого називали «gente Ruthenus, nationale Polonus», тобто поляк українського походження [8]. Вчений, який за висловом М. Ziempowicz, був по суті справи одним із головних організаторів досліджень в психології, заклав підвалини польської психології виховання, був обраний до Польської Академії Наук лише напередодні своєї смерті – у квітні 1952 року (помер 13 вересня 1952 року).

Очевидно, були підстави для того, щоб у бібліографії своїх наукових праць, яка зберігається в його особистій справі у Варшавському університеті, вчений подав лише 42 позиції польськомовних видань, пояснюючи, що не називає праць, опублікованих до 1928 року, оскільки «немає їх примірників і не в змозі подати їх докладної назви і року видання. Тих праць не мають також польські бібліотеки». На думку С.В. Балея, шукати їх треба було б в університетській бібліотеці у Львові [8]. Соромитись їх Степану Володимировичу не було підстав. Вони мали значну наукову і дидактичну вартість у часи видання. Не втратили її і зараз. Були у С.В. Балея, певно окрім мнемоничних, більш вагомими причини не згадувати ці твори. Ті причини, очевидно, зумовлювались обставинами поза наукового, більш широкого порядку, пов'язаними з тогочасними політикою та ідеологією. Відданий суцільно покликові наукового пошуку, Степан Володимирович не міг, однак, не рахуватись з загрозливими вимогами минулого, кон'юнктурного характеру. Тим більше, що пережив він часову смугу суспільного життя, насичену жажливим суспільним полюванням на людину взагалі, а тим більше – наділену непересічною вдачею.

Сорокові роки – німецька навала і геноцид, кінець 40-х – початок 50-х років – загострення внутрішніх суперечностей, в якому перемішалось і сплелось в єдиний клубок соціальне, класове, політичне, ідеологічне (число їм легіон) – самоуправно взяли на себе роль наглядців і виконували її захоплено до нестями; утворивши щільний ланцюг, вони оточили науковців замкненим колом, в якому сіялась підозра до всього нового і непересічного, створювалась атмосфера страху і безвиході, в якій кожний був приречений. Оскільки наука за своєю природою спрямована проти сталості, вона повсякчасно давала підстави для звинувачення її покликанців у збоченнях і відхиленнях від святої ідеї. В атмосфері, отруєній підозрами і розправами, довелося жити і працювати С.В. Балею [2]. Гірше завжди тим, які обирають своєю долею, повсякденною копіткою працею творити життя, торувати йому нові шляхи, імення цим самовідданим трударям – «сіль землі». До їх числа належав невтомний трудар від науки С.В. Балея. Спогади про Степана Володимировича не змальовують його як такого, хто прагне до борні. Скоріше, це людина скромної вдачі, але невтомної праці, віддана обраному шляху в науці. «Невеликий за зростом, – пише про нього М. Ziempowicz, – скромний в поведінці, ніколи не висувався наперед, скоріше тримався стримано, на узбіччі, неохоче подавав голос у дискусіях, хоча багато мав що сказати. У колі, звичному для нього, у колі своїх співробітників почував себе краще, вмів бути ініціативним, охоче визнавав праці інших, безкорисно допомагав їм у роботі [8].

Народився Степан Володимирович Балея 4 лютого 1885 року в селі Великі Бірки Тернопільського повіту (нині – селище міського типу Тернопільської області) в сім'ї вчителя народних шкіл. Батько Володимир і мати Ірена з дому Швейковських були на той час вчителями початкових класів, батько був керівником школи в Микулинцях. Помер у 1922 році, мати – у 1942 році в Кракові, де перебуваючи на пенсії, жила у своєї молодшої дочки Ольги. Там же закінчив початкову школу, потім навчався в Тернопільській гімназії, де одержав свідоцтво зрілості. З 1903 по 1907 роки навчався на філософському факультеті Львівського університету переважно з фаху філософії та психології, а також слухав лекції з польської літератури. Належав до кращих студентів професора К. Твардовського. Після закінчення університету склав державний іспит на вчителя середніх шкіл, працював в гімназіях з українською мовою викла-

дання в Перемишлі, Тернополі, Львові, де викладав математику, початкову психологію і логіку. У 1911 році у Львівському університеті під керівництвом професора К. Твардовського здобув науковий ступінь доктора філософії, а в 1912 році на цій підставі отримав від австрійського міністерства освіти стипендію з фонду, призначеного для подальшого навчання доцентів, і виїхав на спеціальні студії з курсу філософії до Німеччини, опісля до Франції і Австрії. В Берліні переважно слухав професорів Карла Штумпфа та Шефера і працював у психологічному та фізіологічному інститутах Берлінського університету. Займався проблемою бінаурального слуху. Тут він зазнав впливу видатного філософа і музикознавця професора Карла Штумпфа, котрий так само як і професор К. Твардовський були учнями відомого німецького філософа Франца Brentano, лекції якого слухав, а також брав приватні уроки у З. Фрейда. Наслідком цих студій було 5 досліджень, надрукованих у німецьких філософських та фізіологічних журналах. Якийсь час Степан Володимирович навчався у Парижі в Сорбонні (1912-1914) та Відні. По поверненні до Львова написав на німецькій мові дослідження «Über Urteilsgeföhle», а на українській – «З психології творчости Шевченка». Декілька філософських досліджень надруковано в «Записках» Наукового Товариства ім. Т.Г. Шевченка, «Літературно-науковому віснику» та в «Шляхах». У період Першої світової війни С.В. Балея був евакуйований до Відня, де працював у навчальних осередках, зокрема, брав участь у комісії з приймання іспитів на атестат зрілості, що було причиною звільнення його від мобілізації. Ще за часів Першої світової війни він записується на лікарський факультет Львівського університету, після навчання у 1917-1922 роках здобуває звання «доктора усіх лікарських наук». Після цього одночасно з викладанням у філії Української Академічної гімназії у Львові, викладає філософію в Українському (за іншими джерелами Львівському) таємному університеті, Кам'янець-Подільському державному українському університеті [15; 16, с. 112-113] і практикує як «lekarz wolontariusz na Oddziale choryb nerwowych i umyslowych Szpitalu Powszechnego we Lwywie» до листопада 1927 року, а пізніше також у Варшаві. Інтерес до психології, який виявився під час здобування філософської освіти, привів згодом Степана Володимировича на лікарський факультет, і це поєднання зацікавлення філософією з глибоким інтересом до психології та медицини (зок-

рема, до психопатології і невропатології) плідно позначилися на подальшому спрямуванні наукових пошуків вченого [2, 3, 17-22].

Інтерес до психології виник під впливом поглядів К. Твардовського на філософію, в розумінні якої професор значну роль відводив психології. У 1925 році С.В. Балея звертається з проханням до К. Твардовського щодо можливості його працевлаштування у Львівському університеті. І з цього часу учитель виступає з ініціативами у пошуках кафедри для С.В. Балея. У Львівському університеті Степану Володимировичу було відмовлено в основному з тієї причини, що він викладав у Львівському таємному університеті [23]. Не зустрів він порозуміння і у Віденському університеті, хоча, на прохання К. Твардовського, його підтримував тут інший учень професора Тадеуш Чежовський, який там працював. К. Твардовський з кінця травня 1926 року здійснює енергійні кроки щодо влаштування С.В. Балея у Варшавському університеті, у чому знаходить підтримку іншого свого учня, вже на той час відомого польського психолога Владіслава Вітвіцького, який займав в університеті і в науковому середовищі Варшави досить міцні позиції [3].

Як науковця з двома дипломами, автора низки наукових праць міністерство освіти Польщі делегувало Степана Володимировича на Міжнародний з'їзд психологів в Англію, де глибоким знанням предмету він звернув на себе увагу учасників з'їзду. У листопаді 1927 року С.В. Балея було запрошено керувати новоствореною кафедрою психології виховання у Варшавському університеті (професор контрактний, надзвичайний, а з 1934 року професор звичайний). Мрія С.В. Балея про працю у вищому навчальному закладі і тим самим в атмосфері великої науки нарешті здійснилася. На шляху до її реалізації зустрічалися різні люди. Були такі, що бачили в ньому «русина» і з цієї причини заперечували його право на місце в університеті польської держави. А були й такі, які всіляко сприяли йому на шляху до високої науки і потім своїм доброзичливим ставленням допомогли талановитому українцеві стати видатним вченим, який відзначився вагомим внеском в українську та польську гуманістику. Залишаючись «gente Ruthenus, nationale Polonus», С.В. Балея щирим серцем і шляхетною вдячністю відповідав на доброзичливість і людяність польських колег високого людського гатунку [3]. У листі до свого вчителя професора К. Твардовського, який незмінно турбувався про його долю, С.В. Балея писав: «Про-

те тепер собі можу сказати, що те, про що мріяв, сталося, хоча було окуплене певною психічною мукою, яка штучно маскувалася ззовні. І те ще собі скажу багато разів, що здійснення моєї мрії завдячує єдине доброзичливості та опіці Пана Професора. Сердечні зичення, які отримав від його особи, є новим доказом цього» [23]. На цій посаді звичайного професора С.В. Балей залишався аж до своєї смерті 13 вересня 1952 року [2, 17].

На ній Степана Володимировича застала німецько-фашистська окупація Польщі. У ці страшні часи вчений постійно перебуває у Варшаві, у тому числі 9 днів під час Варшавського повстання. Після спалення професорського будинку по вулиці Nowy Zjazd, 5, С.В. Балей був примусово поміщений до табору в Пруткові. Пробувши в ньому десь зо тиждень, він втік з нього, спочатку переховувався у колег-лікарів у Творках, згодом в Кобежині під Краковом, звідки з молодшою сестрою перемістився до Свотоцево. З утворенням таємних університетських курсів в Ченстохові був запрошений їх організатором і керівником професором Б. Наврочинським до викладання на них. Після звільнення Варшави від німецько-фашистської окупації і відновлення наукового життя повернувся до своєї посади у Варшавському університеті, а також очолив Інститут педагогічної психології [2]. Після війни був нагороджений офіцерським Хрестом Ордену Відродження Польщі [17].

Тяжкі обставини життя, переживання постійної загрози в умовах окупації (нелегкі часи наступили і після неї – додамо від себе) підірвали здоров'я професора С.В. Балея, викликали в нього нервовий розлад, депресію, почуття втоми. У наведеному М. Ziempowicz уривку з життєпису, який Степан Володимирович власноручно написав 23 червня 1950 року, відповідно до університетських вимог, відзначається: «Більшість особистих документів і записів загинуло в зв'язку з останньою війною, тому прагнучи подати докладні подробиці стосовно дат і місцевостей, повинен був би у значній мірі спиратися на пам'ять, від якої важко вимагати правдивого відтворення перебігу життя, що триває нині вже більше як 65 років. З огляду на це, у тому, що зможу подати, обов'язково будуть міститися певні неточності і прогалини. Однак не маю права робити тільки припущення у письмовому викладі, яке повинно мати характер документу. Дозволю собі ще додати, що я завжди мав пам'ять досить гостру, але теперішній мій вік і події, пов'язані з останньою війною, без

сумніву причинилися до її послаблення» [8].

Важливим є питання, яке не можна обминути: С.В. Балей і Україна, його творчість і українська культура. Адже 24 роки життя Степана Володимировича пройшли в Польщі, у стінах Варшавського університету, згодом – також в Інституті педагогічної психології. Ми вже згадували про те, що в Польщі С.В. Балей здобув визнання як один з провідних діячів психологічно-педагогічної науки, засновник важливих її напрямків. Але, відповідаючи на поставлене питання, ми маємо усі підстави стверджувати про суб'єктивну та об'єктивну приналежність вченого до української культури і науки.

Наукову діяльність академіка С.В. Балея можна поділити на два періоди: а) український (1911-1927) та б) польський, варшавський (1928-1952). Перший період починається з публікації праць у «Записках» НТШ, викладання в українських гімназіях Перемишля, Тернополя, Львова. У 20-х роках минулого століття С.В. Балей разом з І. Крип'якевичем, В. Щуратом, який був першим ректором, Ф. Колессою, М. Возняком, І. Свінцицьким та іншими відомими діячами української культури викладав в Українському таємному університеті у Львові [24, 25].

У науковій спадщині С.В. Балея десятки праць українською, польською та німецькою мовами з медицини, психології, логіки, педагогіки, психоаналізу. Його підручники «Нарис психології» (1922) та «Нарис логіки» (1923) вважаються першими підручниками з цих дисциплін, що видані українською мовою. Серед численних праць Степана Володимировича наведемо декілька: «Замітка про вплив гіпнози на сон» (1924) [26], «Трійця в творчості Шевченка» (1925) [27], «Горячка і свідомість» (1926) [28], «Zarys psychologii w związku z rozwojem psychiki dziecka» (1935) [29] та «Drogi samopoznanie» (1947) [30]. Окрему групу його творів становлять праці з психоаналізу. Перебуваючи в Західній Європі – Берліні, Парижі, Відні в 1913-1922 роках, С.В. Балей був не тільки добре обізнаний з концепціями провідних психоаналітиків З. Фрейда, К.Г. Юнга, А. Адлера, Е. Зигмунда, але й творчо їх переосмислював, застосовуючи на українському ґрунті. В 1916 році у Львові була видана, як уже вище підкреслювалось, його книжка «З психології творчості Шевченка», в якій він аналізує особистість і творчість поета з психоаналітичних позицій [31]. Ця його праця привернула увагу інтелігенції Львова. Пізніше, працюючи в Польщі, видав низку праць, в яких психоаналіз застосовується для вивчення особи-

стостей і творчості польських діячів культури – поета Ю. Словацького, письменника С. Жеромського. Окрім цього, Степану Володимировичу належать такі праці, як «Наука Павлова і психологія» (1925) і «Вступ до соціальної психології» (1959).

Творчість С.В. Балея вивчалась у Західній Україні (Львові, Тернополі), у Польщі, але мало відома в Наддніпрянській Україні. Втім зауважимо, що в 1929 році Харківський географічний інститут висунув професора С.В. Балея у дійсні члени ВУАН по відділу філософії, соціології і права. Проте його не обрали [32].

Вже перше дослідження з історії психоаналізу в Україні [12], що було виконане нами, показало, що праця Степана Володимировича «З психології творчості Шевченка» [31] – найцінніша серед інших психоаналітичних досліджень, котрі виконані в Україні на початку ХХ століття та у його 20-30 роки. Це оригінальне, глибоке за змістом, творче дослідження особистості та творчості великого поета, в якому використовується не традиційний фрейдівський Едіпів комплекс, а так званий Ендіміонський мотив, винайдений самим С.В. Балеєм, що відповідає особистостям Т.Г. Шевченка та українській ментальності.

Ніскільки не принижуючи значення творчості засновника психоаналізу З. Фрейда, все ж таки зазначимо, що його концепція (Едіпів комплекс, етапи психосексуального розвитку дитини, лібідо як енергія сексуального потягу та інші), застосована як засіб вивчення творчості видатних діячів мистецтва (Леонардо да Вінчі, Достоевського) чи історичних діячів (Наполеона, Гітлера, Сталіна), приводить до досить фантастичних висновків та вульгаризмів. Адже З. Фрейд вважав Едіпів комплекс всезагальною закономірністю розвитку хлопчиків віком 4-5 років, але безліч досліджень, що були проведені з метою перевірки загального характеру Едіпового комплексу, не підтвердили його існування як необхідного, обов'язкового етапу психічного розвитку дитини. Тому, хоч великим культурним і науковим досягненням З. Фрейда є започаткування самого методу психобіографій, його психоаналітичні портрети не в усьому переконливі, не завжди допомагають краще зрозуміти творчість того чи іншого митця чи історичного діяча. Дійсно, чи допоможе нам глибше відчувати красу і привабливість Мони Лізи «Джоконди», якщо ми, прочитавши роботу З. Фрейда «Леонардо да Вінчі», визнаємо, що митець буцімто був гомосексуалістом?

На відміну від Едіпового комплексу Ендіміонський мотив (комплекс) на погляд С.В. Балея не є загальною закономірністю психічного розвитку дитини. Але він особливо часто зустрічається у митців, котрі в повсякденному житті є інфантильні, якщо до того митець рано залишився сиротою, втратив матір, його інфантильність поглиблюється, і тоді він несвідомо шукає такої коханої чи дружини, яка б замінювала йому матір; так він прагне компенсувати потребу в материнській ніжності і турботі, яких не мав у дитинстві. Нагадаємо, що Ендіміон, згідно із стародавнім грецьким міфом, одним із найпоетичніших у світовій скарбниці, – прекрасний юнак, котрого покохала богиня Селена. Вона опустилась до нього з небес, задалегідь приспавши юнака, щоб пестити його без перешкод. Отже Ендіміонське кохання – це такі відносини між закоханими, в яких жінка – активна, вона не тільки кохана, але піклується за чоловіком як мати. Тоді чоловік – пасивний, інфантильний, він більше мріє про щастя, ніж практично за нього бореться.

С.В. Балеї переконливо доводить, що основний мотив творчості Т.Г. Шевченка – мотив матері-покритки – Мадонни – є саме компенсація глибоких суб'єктивних переживань Т.Г. Шевченка, який рано втратив матір і потребував саме Ендіміонського кохання. Зіставлення психоаналітичного дослідження С.В. Балея з біографією Т.Г. Шевченка, наприклад, як вона викладена у фундаментальній науковій праці П.І. Зайцева «Життя Тараса Шевченка» [33], доводить справедливості міркувань Степана Володимировича, обґрунтованість загальної концепції Ендіміонського комплексу та доцільність його застосування до особистості та творчості Т.Г. Шевченка. Це дійсно талановита робота, що допомагає нам глибше збагнути нескінченний світ суб'єктивності великого поета, що втілений у символічних образах його поезій.

Ще одне незайве зауваження. Інколи, навіть від спеціалістів, можна почути, що застосування психоаналізу до вивчення особистості Т.Г. Шевченка неприпустиме, бо веде до приниження образу великого поета, який існує в свідомості українського народу, адже фрейдівські тлумачення і змісту душевного життя, і поведінки, і творчості особистості – пансексуалістські. Дійсно, саме фрейдівський психоаналіз з його вульгаризмами дещо несумісний з українською ментальністю. Відома любов і пошана українського народу до свого великого поета, котрий є символом самого українства, української національ-

ної духовності. Тому дійсно недоречно аналізувати його особистість і творчість, застосовуючи фрейдівські пансексуалістські категорії. З цієї точки зору саме психоаналіз, виконаний С.В. Балеєм, відповідає українській ментальності. Ставлення Степана Володимировича до особистості Т.Г. Шевченка – дбайливе, обережне, проникнуте великою пошаною, розумінням і співчуттям до драматизму його внутрішнього світу, що втілений в його творчості.

Робота С.В. Балея «З психології творчості Шевченка» [31], безперечно, належить до українського психоаналізу. За нашими дослідженнями, на сьогоднішній день вона є одним із перших і кращих документів українського психоаналізу, творчою, оригінальною, високопрофесійною і високохудожньою працею.

Характеризуючи науковий доробок академіка С.В. Балея, необхідно відзначити, що він вимірюється не кількістю праць, а їх фундаментальністю. У нього їх десь більше 50. Але ці статті і великі за обсягом, ґрунтовні за змістом монографії, які синтезують експериментальний і теоретичний досвід, а також на основі власних ідей, закладають підвалини цілої галузі знань [2].

У Львові до К. Твардовського, засновника львівсько-варшавської філософської школи, фахово психологічною проблематикою займалися Ю. Охорович, О. Раціборський. Але в колі його учнів вона посідала поважне місце. Про чуттєві явища писав С. Ігель, про внутрішній досвід – Р. Інгарден, Т. Котарбінський, Г. Лелешувна, про наукову творчість – Я. Лукасевич, про теорію уявлень – Т. Вітвіцький. В. Вітвіцький і С.В. Балеї цілком присвятили себе праці на ниві психології. Перший вивчав загальну психологію, а Степан Володимирович – в основному її окремі галузі [2].

Інтерес К. Твардовського і його учнів до емпіричної описової та експериментальної психології (як емпіричної основи наукової філософії) веде до того, що саме на цю галузь досліджень спрямовує увагу С.В. Балеї. При цьому у ранніх своїх працях С.В. Балеї звертається до вивчення механізму функціонування чуттєвого рівня свідомості людини. На ґрунті цих досліджень вийшли ранні публікації Степана Володимировича «Про різницю між почуттями осудними і представними» [34], «Експеримент в науці психології» [35], «Осудні почування і «наставлення» [36].

С.В. Балеї і пізніше не втрачає інтересу до психологічного експерименту, звертається до тестування, психотехніки [37, 38]. В розумінні

описової експериментальної психології традиція львівсько-варшавської філософської школи виходить з поглядів Ф. Brentano, а також В. Вундта і Г.Т. Фехнера, а в розумінні чуттєвої сторони свідомості від А. Мейнонга, Герлера та інших. Віддаючи данину психофізичному паралелізму, Степан Володимирович, як і Brentanівська традиція, в психологічному експерименті відрізняє екстраспекцію (зовнішнє спостереження) і інтроспекцію (внутрішнє спостереження). Фундаментальним засобом пізнання психічних явищ виступає інтроспекція, інтерес до якої позначається і на дальших нахилах С.В. Балея в психологічних дослідженнях [2, 39, 40].

С.В. Балеї у 1922 році видає перший в Галичині підручник з психології «Нарис психології» [41], в якому дає своє визначення предмету психології. Психологія займається суб'єктивними явищами, іншими словами: «світом так як він уявляється людині залежно від становища, яке вона в ньому займає». Психологія – це наука про свідомість, бо наша свідомість проявляється саме у тому, що ми спостерігаємо, думаємо, бажаємо, любимо, ненавидимо і т. д. Психологія – це наука про душу, якщо слово «душа» вживати як назву «на загальних психічних явищах, що їх якась одиниця переживає» [41]. Степан Володимирович одночасно стверджує цілісність психічного життя людини. Він говорить про психічне «я» як суб'єкт всього змісту психічної діяльності, що втілює в собі цілісність, єдність і безперервність свідомості [41]. Це психічне «я» становить внутрішній світ людини, включає всю гаму психічних елементів як у межах свідомості, так і за її порогом (тобто в сфері несвідомого). Саме зміст і особливості цього психічного «я» беруться С.В. Балеєм до уваги при визначенні особистості, її індивідуальності. Головним джерелом пізнання психічних проявів С.В. Балеї вважає самоспостереження [41].

Слід згадати, що в 1923 році Степан Володимирович видає «Нарис логіки» [42]. Це був перший в Галичині підручник з логіки. В ньому викладаються основні положення Аристотелевої логіки; під впливом Brentanівської традиції і у відповідності з підручником із психології дається (по суті за К. Твардовським) класифікація форм мислення. Необхідно відмітити також важливе значення підручників С.В. Балея з психології і логіки в розробці української спеціальної термінології [2].

Слід зупинитися знову на питанні про інтроспекцію, але вже тепер під оглядом того, як вона вплинула на формування наукових інтересів С.В.

Балея. Безумовно, саме з інтроспекцією пов'язане звернення Степана Володимировича до психоаналізу при вивченні внутрішніх джерел і спонукань художньої творчості. Досить плідно С.В. Балея застосовує його до творчості Т.Г. Шевченка («З психології творчості Шевченка») [31], Ю. Словацького («Psychoanaliza jednej pomyłki Slowackiego») [43], С. Жеромського («Osobowość twórcza Jeromskiego: Studium z zakresu psychologii twórczości») [44]. С.В. Балея критично ставиться до зосередженості З. Фрейда на біологічному інстинкті. Він, зокрема, підкреслює, що вже А. Адлер і К.Г. Юнг переглядають таке тлумачення психоаналізу і шукають ширших шляхів у його розумінні і застосуванні. Так думає і Степан Володимирович. Він схильний до розвиненої на ґрунті ширшого тлумачення психоаналізу так званої «глибинної» психології і вважає психоаналіз методом, який дає можливість знаходити в глибинах психіки творчої особистості переживання і враження, що стають неусвідомленим джерелом образів і мотивів творчої діяльності. С.В. Балея не вважає достатнім поясненням мотивів творчості впливами зовнішніх обставин, у тому числі соціальних. На його думку, психоаналіз дає можливість проникати у творчу індивідуальність митця, що вкрай необхідно для з'ясування джерел і змісту творчого процесу [2].

В подальшому Степан Володимирович обирає об'єктом свого теоретичного аналізу проблему особистості. Видає окрему працю, присвячену цій темі: «Osobowość» [45]. Вже в «Нарисі психології» [41] С.В. Балея висловлює думку про психосоматичну єдність психічної діяльності. Цій темі присвячені великі і ґрунтовні праці: «Psychologia wieku dojrzenia» [46], «Zarys psychologii w związku z rozwojem psychiki dziecka» [29]. У цих працях С.В. Балея відходить від психофізичного паралелізму і розкриває процес становлення особистості в цілісності психосоматичного розвитку. У праці «Drogi samopoznania» [30] С.В. Балея цілком визначено формулює думку про психофізичну цілість особи. На основі цих поглядів Степан Володимирович закриває напрямки вивчення психології дитини і психології розвитку.

С.В. Балея приділяє велику увагу питанням психології виховання, проводить дослідження, накопичує науковий матеріал і у 1938 році видає книгу: «Psychologia wychowawcza w zagębie» [47], що витримала декілька видань, в т. ч. шосте видання вийшло в 1965 році.

У 1947 році С.В. Балея їде до США в наукове

відрадження у 7 міст на стипендію ЮНЕСКО терміном на 4 місяці для визначення методів боротьби із злочинністю серед молоді і видає на основі досліджень працю: «Zagadnienie walki z przestępczością młodocianych na tle współczesnych doświadczeń w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej» [48].

Логіка наукового пошуку виводить С.В. Балея на більш широкий рівень узагальнень. Він звертається у книзі «Wprowadzenie do psychologii współczesnej» [49] до проблем соціальної психології [2]. Характерно, що поза увагою Степана Володимировича не залишаються наукові праці інших авторів, що спрямовані на використання сили та можливостей несвідомого. Нещодавно знайдена стаття С.В. Балея «Проблема куєзму» [50], яка не згадується в розповсюдженій бібліографії творів українського і польського вченого. Навіть ця невелика стаття засвідчує, що в цей період Степан Володимирович постає перед нами в особі зрілого науковця, котрий не відсторонюється від розгляду навіть таких складних проблем, якою є, безперечно, проблема куєзму. Разом з цим, він виявляє наукову чесність – далекий від будь-яких спекуляцій на складній проблемі і не наводить просторих міркувань з цього приводу, які є лише породженням невтримної фантазії. Для нього метод лікаря Кує становить цінність, як ще одна з ряду спроб проникнути в область незвіданого, в глибини людської психіки, тому він приділяє їй належну увагу. «Велетня можна пізнати і по мізинці» – сказав колись Геракліт, – тому навіть невелика стаття і сьогодні свідчить про непересічню особистість її автора [25].

У логічно пов'язаному спектрі наукових інтересів С.В. Балея можна було би виділити такі пласти: емпірична, експериментальна психологія; загальна психологія; дитяча психологія; психологія розвитку людини; педагогічна психологія виховання; психологія особистості; психологія творчості; психологія злочинності; соціальна психологія. До якого ж напрямку можна було б віднести погляди С.В. Балея? На думку професора М.М. Верникова, такий підхід можна назвати цілісно синтетичним методом сциєнтистського характеру [2]. Отже ясно: такий метод вимагає широкої обізнаності у предметі своїх досліджень, ерудиції. І все це було у С.В. Балея.

Що стосується суспільних поглядів Степана Володимировича, то всією своєю творчістю він стверджував гуманістичні ідеали, повагу до людини, її особистості, толерантність у суспільних відносинах. Він завжди відстоював все те про-

гресивне, що підносило людське в людині і суспільстві. Присвятивши себе пізнанню людини, він зрозумів важливе: це глибинний, можливо неосяжний до кінця, крихкий світ, який вимагає обережності і поваги. Таким був і С.В. Бaley, який сам не витримав брутальної навали дійсності, померши на 67-му році життя і залишивши нам свою спадщину, яка мусить стати частиною сучасної філософії реального гуманізму, української культури і медицини [2].

Похвально, що вчені дотепер цікавляться життям і діяльністю С.В. Бaley. Так, знайдено автограф Степана Володимировича, котрий поставив у 1922 році свій підпис у графі «господар кляси», працюючи у філії Державної Академічної гімназії у Львові; відомий композитор і диригент М.Ф. Колесса має в домашньому альбомі фотокартку, 1917 року, де серед групи викладачів є і С.В. Бaley. Ці зроблені важливі знахідки дають змогу заповнити прогалини у наших відомостях про видатного вітчизняного вченого. Цінні знахідки також зроблені Ю. Вiнтюком при пошуку публікацій С.В. Бaley на медичну тематику [18]. Наприклад, в журналі «Лікарський вісник» (з бібліотеки НТШ), який видавався з 1920 по 1929 роки, спочатку Українським лікарським товариством, а з 1925 року – спільно з Лікарською комісією НТШ, знайдені ще дві публікації Степана Володимировича: «Замітки з приводу засновання Інституту для нормальної і патологічної психології при Науковім Тova-

ристві ім. Т.Г. Шевченка у Львові» [51] і статтю «Горячка і свідомість» [28].

У варшавський період С.В. Бaley написав десятки наукових праць польською та іншими мовами. Разом з цим Степан Володимирович не цурався українських проблем, виступав з доповідями на з'їздах українських лікарів і педагогів у Львові, зокрема, на такі теми: «Досліди над *vagus i sympatricus*» (1-й з'їзд українських лікарів, листопад 1924 року); «Лікування нервових недуг шоком» (2-й з'їзд природників і лікарів у Львові, червень 1927 року); «Про характер» (з'їзд учителів середніх шкіл «Рідної школи» у Львові); «*Perspektywy rozwojowe psychologii polskiej i plan badac naukowych w tym zakresie*» (Kongres Nauki Polskiej, maj 1950).

Помер Степан Володимирович 13 вересня 1952 року, похований на цвинтарі Повонзки у Варшаві.

Таким чином, у Польщі наукові заслуги С.В. Бaley були відзначені свого часу, хоча, як ми уже відмічали, незаслужено мало. У 1934 році його було обрано членом наукового педагогічного товариства у Кракові; 1945 році – дійсним членом Варшавського наукового товариства, а з квітня 1952 року він став дійсним членом (титлярним) Польської Академії Наук. Заслужують на подяку всі шанувальники творчості С.В. Бaley за турботливість, з якою доглядається його могила на цвинтарі під патронатом Польської Академії Наук.

На ній встановлена кам'яна надмогильна плита, яка постійно прикрашується квітами, з надписом польською мовою:

Святої пам'яті
СТЕФАН БАЛЕЙ
Доктор філософії і медицини
ВЕЛИКИЙ ВЧЕНИЙ
Професор психології Варшавського університету,
член Польської Академії Наук,
нагороджений офіцерським Хрестом
Ордена Відродження Польщі
4.II.1885–13.IX.1952
ЧЕСТЬ ЙОГО ПАМ'ЯТІ!

В Україні С.В.Балея починають визнавати, шанувати та вивчати його творчість. Так, найкращий твір Степана Володимировича із надбань українського психоаналізу «З психології творчості Шевченка» був опублікований у збірці «История психоанализа в Украине» в 1996 році [12]. Дана збірка в цілому і творчість С.В. Балея дістали широкого розголосу серед науковців центральної і західної України, в діаспорі. Слід відмітити, що з 1993 року у Львові (а з 2003 року і в Одесі) з ініціативи і під керівництвом Заслуженого діяча науки і техніки України, члена-кореспондента АПН України М.М. Верникова, академіка УАПН відбуваються кожні два роки Балеєвські читання, за його ж ініціативою і під його редакцією розпочалося видання зібрання праць академіка С.В. Балея у п'яти томах і двох книгах, перший том якого вийшов друком в 2002 році у видавництві ІФЛІС ЛФС «Cogito» (Львів–Одеса) [1], а другий – у 2009 році у видавництві Національного університету „Львівська політехніка” (Львів) [52].

Можна коротко накреслити основні віхи процесу визнання в Україні заслуг С.В. Балея в розвитку різних галузей наукового знання. Перш за все, важливу роль тут відіграли ряд подій в культурно-науковому житті нашої країни. Публікація твору С.В. Балея „З психології творчості Шевченка” у 1996 році у харківському виданні „История психоанализа в Украине”, що було підготовлено на Сабурової дачі [12], на який відгукнулася відомий літературознавець С. Павличко в статті „Сто років без Фрейда” спочатку в журналі „Критика” [53], а пізніше – в монографії „Дискурс модернізму в українській літературі” [54]. Далі інші дослідники все частіше звертались до цього твору Степана Володимировича, справедливо вважаючи його першою і плідною психоаналітичною розвідкою творчості нашого поета. Дані про цей балеєвський твір

увійшли навіть у підручники: Левчук Л.Т. Психоаналіз: історія, теорія, мистецька практика [55, с. 228-248]; Н.В. Зборовська „Психоаналіз і літературознавство” [56, с. 328-350] та інші. Вартий уваги також і той факт, що у відповідності до Постанови Кабінету Міністрів України № 1293 від 19 листопада 1997 року навчально-виховний комплекс „Великобірківська ЗОШ І-ІІ ст. – гімназія ім. Степана Балея” носить ім'я свого видатного земляка. У березні 1998 року на центральному корпусі згаданої школи урочисто встановлена меморіальна дошка з барельєфом великого вченого, а одна з нових вулиць селища отримала ім'я С.В. Балея [57].

Над психоаналітичними творами С.В. Балея працюють дослідники Харкова і Львова, Одеси і Черкас, готуються перші кандидатські дисертації. Творчість Степана Володимировича стала відомою і в Росії, в Москві: вийшла друком рецензія на книгу „История психоанализа в Украине” в „Психологічному журналі”, матеріали конференцій, бібліографічні збірники, нарешті, стаття про С.В. Балея, виконана П.Т. Петрюком і Л.І. Бондаренко, була вміщена в фундаментальному виданні „Психоанализ: новейшая энциклопедия” [7], що готувалась у Москві під керівництвом професора В.І. Овчаренка. Можна вважати, що досить широке визнання в Україні значення, наукової спадщини С.В. Балея прийшло перш за все як визнання його психоаналітичних праць – і через оригінальність його концепцій і, зрозуміло, через надзвичайну важливість особистості, що підлягала психоаналітичному дослідженню – особистості Т.Г. Шевченка.

Але найголовнішу роль у вивченні творчості С.В. Балея в Україні зіграла школа академіка М.М. Верникова і він сам особисто: це і конференції, присвячені С.В. Балею, що відбуваються, як нами уже відмічено, кожні два роки у Львові та Одесі, в яких приймають участь десятки українських вчених, котрі досліджують різні області знань, в які зробив свій внесок Степан Володимирович, і, що особливо важливо, видання 5-томного зібрання його творів. 2-й том, що щойно вийшов із друку, містить його твори з галузей психології, педагогіки, психоаналізу, вперше опубліковані українською мовою в перекладах з польської. Ці дослідження С.В. Балея, як і ті, що вміщені в 1-ому томі, виконані лікарем, отже, тісно пов'язані з медициною, педіатрією і можуть зацікавити лікарів, особливо психотерапевтів. Публікація кожного з томів зібрання праць С.В.Балея – поштовх для нових,

більш глибоких розвідок його творчості.

На превеликий жаль, до цього часу ще не всі праці Степана Володимировича знайдені, а знайдені – недостатньо відомі. Наукова спадщина видатного українського і польського психолога, лікаря, психоаналітика, педагога та філософа С.В. Балея чекає вивчення в Україні, а сам він, на основі вивчення його наукової спадщини та безцінного внеску в заснування та розвиток зга-

даних галузей науки, – заслуженого визнання. Безперечно, ретельний аналіз його наукової спадщини буде безцінним внеском у становлення та розвиток відмічених галузей науки не тільки в Україні, а й в Польщі.

Впродовж майже 40 років ім'я знаменитого вченого було забуто в Україні. І лише тепер, із здобуттям Україною незалежності, його багата творча спадщина повертається до нас.

П.Т. Петрюк², Л.І. Бондаренко¹

АКАДЕМИК СТЕПАН ВЛАДИМИРОВИЧ БАЛЕЙ: БИОГРАФИЧЕСКИЕ И НАУЧНЫЕ АСПЕКТЫ (К 125-ЛЕТИЮ СО ДНЯ РОЖДЕНИЯ)

¹Харковский национальный педагогический университет им. Г.С. Сковороды, ²Харковский городской благотворительный фонд психосоциальной реабилитации лиц с проблемами психики, м. Харьков

На основании источников специальной литературы приведены новые биографические данные и воспоминания современников о творческом и жизненном пути академика С.В. Балея – выдающегося украинского и польского психолога, врача, психоаналитика, педагога и философа. Проводится анализ творческой эволюции его взглядов и научных достижений. Подчеркивается, что в Польше научные заслуги С.В. Балея были отмечены в свое время, хотя незаслуженно мало, в то время как его научное наследие в Украине еще ожидает изучения, а он сам – заслуженного признания. (Журнал психиатрии и медицинской психологии. — 2011. — № 1 (26). — С. 83-93).

P.T. Petryuk², L.I. Bondarenko¹

ACADEMICIAN STEPAN VOLODYMYROVYCH BALEY: BIOGRAPHIC AND SCIENTIFIC ASPECTS (TO 125-TH ANNIVERSARY)

¹Kharkiv National Pedagogic University named after G.S. Skovoroda, ²Kharkiv city benevolent fund of psychosocial rehabilitation of persons with the problems of psyche, Kharkiv

New biographical data and reminiscences of contemporaries about the creative and vital way of the academician S.V. Baley are presented in the article. The reported facts are proved that S.V. Baley was the prominent Ukrainian and Polish psychologist, physician, psychoanalyst, teacher and philosopher. The analysis of the evolution of his ideas and his scientific achievements are demonstrated. The scientific merits of S.V. Baley were marked in according time in Poland, however that was insufficiently. At the same time, the scientific legacy in Ukraine is demanded investigation and S.V. Baley must be recognized as prominent figure of science. (The Journal of Psychiatry and Medical Psychology. — 2011. — № 1 (26). — P. 83-93).

Література

1. Балеї С. Зібрання праць: У 5 т. і 2 кн. — Т. 1 / С. Балеї. — Львів-Одеса: ІФЛІС ЛФС «Cogito», 2002. — 488 с.
2. Верников М. Слово про академіка Степана Балея / М. Верников // Філософські пошуки. — Львів-Одеса: Cogito — Центр Європи, 1997. — Вип. 4. — С. 4-13.
3. Верников М. Життя і наукова діяльність Степана Балея / М. Верников // Філософська думка. — 2001. — № 5. — С. 74-89.
4. Петрюк П.Т. Академік Степан Володимирович Балеї — видатний український і польський психолог, лікар, психоаналітик та філософ / П.Т. Петрюк, Л.І. Бондаренко // Журнал психіатрії і медичної психології. — 2001. — № 1. — С. 118-125.
5. Петрюк П.Т. Творчий і життєвий шлях академіка Степана Володимировича Балея — видатного українського і польського психолога, лікаря, психоаналітика, філософа та педагога (До 120-річчя з дня народження) / П.Т. Петрюк, Л.І. Бондаренко // Психічне здоров'я. — 2005. — № 2 (7). — С. 86-94.
6. Чеканська О.А. Психолого-педагогічна діяльність С.В. Балея і Поділля (початок ХХ ст.) // Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України [Електронна публікація] / О.А. Чеканська // Режим доступу: www.nbuv.ua/portal/soc_gum/pspl/2010_9/734-743.pdf.
7. Психоанализ: новейшая энциклопедия / Сост. и ред.: В.И. Овчаренко, А.А. Грицанов. — Мн.: Книжный Дом, 2010. — 1120 с.
8. Ziennowicz M. Stefan Baley na tle współczesnej epoki [В. м. ро 1952] / M. Ziennowicz // Fondy Biblioteki Instytutu filozofii i sociologii Un-tu Warszawskiego. — S. n., S. a.
9. Верников М. Проблеми особистості в наукових працях Степана Балея / М. Верников // Філософські пошуки. — Львів-Одеса: Cogito — Центр Європи, 1997. — Вип. 4. — С. 14-16.
10. Балеї Степан // Українська Радянська Енциклопедія. — 2-е вид. — Київ: Головна редакція УРЕ, 1977. — Т. 1. — С. 337.
11. Балеї Степан // Український Радянський Енциклопедичний словник (УРЕС). — У 4 т. — 2-е вид. — Київ: Головна редакція УРЕ, 1986. — Т. 1. — С. 129.
12. История психоанализа в Украине // Сост. И.И. Кутько, Л.И. Бондаренко, П.Т. Петрюк. — Х.: Основа. — 1996. — 360 с.
13. Parnowska M. Profesor St. Baley: w 6 rocznic 50-tych / M. Parnowska // Wychowania w przedszkolu. — 1958. — № 7-8. — S. 330-334.
14. Wojtycki W. Pamieci profesora St. Baley / W. Wojtycki // Psychologia wychowawcza. — 1958. — № 1. — S. 4-8.
15. ДАХО. — Ф. 528. — Оп. 2. — Спр. 51. — Арк.1-2; 7-8.; ДАХО. — Ф. 528. — Оп. 2. — Спр. 124. — Арк. 5.
16. Завальнюк О.М. Минувле і сучасне Кам'янець-Подільського: політики, військові, підприємці діячі освіти, науки, культури і медицини: Історичні нариси. — Вип. 1 / О.М. Завальнюк, О.Б. Комарницький. — Кам'янець-Подільський: Абетка НОВА, 2003. — 316 с.
17. Балеї Степан // Пуній П. Українські лікарі. Кн. 1: Бібліографічний довідник. Естафета поколінь національного відродження. — Львів-Чикаго, 1994. — С. 24-25.
18. Вентюк Ю. Життя Степана Балея: нові знахідки / Ю. Вентюк // Філософські пошуки. — Львів-Одеса: Cogito — Центр Європи, 1997. — Вип. 4. — С. 14-16.
19. Чайковський М. Згадка про проф. Степана Балея / М. Чайковський // Український календар. — Варшава: УСКТ, 1969. —

- C. 270-271.
20. Шах С. Львів – місто моєї молодості / С. Шах. – Мюнхен, 1956. – Ч. 3. – С. 162-165.
21. Baley Stefan // Wielka Encyklopedia Powszechna. – Warszawa: PWN, 1962. – Т. 1. – С. 568.
22. Encyclopedia of Ukraine. – Toronto Press, 1984. – Vol. 1. – P. 165.
23. Jadcak R. Stefan Baley / R. Jadcak // Mistrz i jego uczniowie. – Warszawa, 1997. – S. 68-70.
24. Науменко Ф. Західноукраїнська молодь в боротьбі за український університет у Львові / Ф. Науменко // Львівський держуніверситет. Ювілейна наукова сесія: Тези доповідей. – Львів, 1961. – С. 27-28.
25. Петрусенко В. Передмова до новознайденної статті С. Балея «Проблема кувейзму» / В. Петрусенко, Ю. Вінтюк // Філософські пошуки. – Львів-Одеса: Cogito – Центр Європи, 1997. – Вип. 4. – С. 351-352.
26. Балеї С. Замітка про вплив гіпнози на сні / С. Балеї // Український медичний вісник (Прага). – 1924. – Ч. 3-4. – С. 91-95.
27. Балеї С. Трійця в творчості Шевченка / С. Балеї // Збірник математично-природописно-лікарської секції Наукового Товариства ім. Т. Шевченка. – Львів, 1925. – Т. 23-24. – С. 105-133.
28. Балеї С. Горячка і свідомість / С. Балеї // Лікарський вісник. – Львів, 1926. – Ч. 2. – С. 1-7.
29. Baley S. Zarys psychologii w związku z rozwojem psychiki dziecka / S. Baley. – Lwów: Atlas, 1935. – 424 s.
30. Baley S. Drogi samopoznanie. – Wyd. 2-e / S. Baley. – Kraków: Wyd. Wiedza: Zawyd. Kultura. – 1947. – 178 s.
31. Балеї С. З психології творчості Шевченка / С. Балеї. – Львів: Шляхи, 1916. – 91 с.
32. Матеріали до обрання нових академіків // ВУАН. – Харків, 1929. – С. 9.
33. Зайцев П.І. Життя Тараса Шевченка: біографічний нарис / П.І. Зайцев. – Харків: Прапор, 1994. – 447 с.
34. Балеї С. Про різницю між почуттями осудними і представними / С. Балеї // Записки Наукового Товариства ім. Т. Шевченка. – Львів, 1911. – Т. 105. – С. 135-168.
35. Балеї С. Експеримент в науці психології / С. Балеї // Звіт дирекції ц. к. гімназії з руською викладовою мовою в Перемишлі за шкільний рік 1912/1913. – Перемишль, 1913. – С. 3-23.
36. Балеї С. Осудні почування і «наставлення» / С. Балеї // Записки Наукового Товариства ім. Т. Шевченка. – Львів, 1918. – Т. 26-27. – С. 1-58.
37. Baley S. O behawioryzmie: odczyt na pos. Kola Psychol. i Towarzystwa Psychol. im. Josefy Joteiko / S. Baley // Ruch filozoficzny. – 1926-1927. – Т. 11. – С. 1836.
38. Baley S. Psychologia sensu // Księga Pamiętkowa Drugiego polskiego Zjazdu filozoficznego / S. Baley. – Warszawa, 1927. Przegląd filozoficzny. 1928. Т. 31. S. 199-200.
39. Верников М.М. Львівсько-варшавська філософська школа і розвиток в ній матеріалістичних тенденцій. – Дис. ... канд. філос. наук / М.М. Верников. – Львів, 1967. – С. 344-388.
40. Верников М.М. Філософські і психологічні погляди Степана Балея: до 110-річчя з дня народження вченого / М.М. Верников // Український освітній журнал. – 1995. – № 1. – С. 29-36.
41. Балеї С. Нарис психології: новітня бібліотека / С. Балеї. – Львів-Київ: Нові шляхи, 1922. – Ч. 40.
42. Балеї С. Нарис логіки / С. Балеї. – Львів: НТШ, 1923. – 52 с.
43. Baley S. Psychoanaliza jednej pomyłki Slowackiego / S. Baley. – Lwów, 1925. – 21 s.
44. Baley S. Osobowość twórcza Cieromskiego: studium z zakresu psychologii twórczości / S. Baley. – Warszawa, 1936. – 228 s.
45. Baley S. Osobowość / S. Baley. – Lwów: Licealna Biblioteka Filozoficzna. – 1939. – Т. 5. – 36 s.
46. Baley S. Psychologia wieku dojrzewania / S. Baley. – Lwów-Warszawa: Atlas, 1931. – 264 s.; 2 wyd. – Lwów-Warszawa, 1932. – 262 s.
47. Baley S. Psychologia wychowawcza w zarysie / S. Baley. – Lwów: Atlas, 1938. – 295 s.; 6 wyd. – Warszawa: PWN, 1965.
48. Baley S. Zagadnienie walki z przestępczością młodości na tle współczesnych doświadczeń w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej / S. Baley. – Warszawa: Nasza Księgarnia, 1948. – 63 s.
49. Baley S. Wprowadzenie do psychologii współczesnej / S. Baley. – Warszawa: PWN, 1959.
50. Балеї С. Проблема кувейзму / С. Балеї // Наука і письменство (Львів). – 1924. – Кн. 1. – С. 96.
51. Балеї С. Замітки з приводу засновання Інституту для нормальної і патологічної психології при Науковім Товаристві ім. Т. Шевченка у Львові / С. Балеї // Лікарський вісник. – Львів, 1920. – Річник 1. – С. 29-31.
52. Балеї С. Зібрання праць: У 5 т. і 2 кн. – Т. 2 / С. Балеї. – Львів: Вид-во Національного ун-ту „Львівська політехніка”, 2009. – 512 с.
53. Павличко С. Сто років без Фрейда / С. Павличко // Критика. – 1998. – № 9. – С. 11-15.
54. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі: Монографія. – 2-е вид., перероб. і доп. / С. Павличко – К.: Либідь, 1999. – 447 с.
55. Левчук Л.Т. Психологія: історія, теорія, мистецька практика: Навч. Посібник / Л.Т. Левчук. – К.: Либідь, 2002. – 255 с.
56. Зборовська Н.В. Психологія і літературознавство: Посібник / Н.В. Зборовська. – К.: Академвидав, 2003. – 392 с. (Альма-матер).
57. Степан Балеї (1885-1952) [Електронна публікація] // Режим доступу: http://www.vl.edu.te.ua/index.aspx?res_xml=Online/Famous/sci/sci2.xml&num=3&res_xsl=Online/Famous/sci/xsl.

Поступила в редакцію 21.12.2010